

Герман Л.В., канд. філол. наук, доцент, професор ХНАУ
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва
Шастало В.О., канд. філол. наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВЕКТОР КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СТУДІЙ

Лінгвокультурний підхід у концептології виходить з визнання концепту базовою одиницею культури. Як деталізує Г.Г. Слишкін, «концепт – одиниця, покликана зв'язати воєдино наукові пошуки у сфері культури, свідомості і мови, тому що він належить свідомості, де термінується культурою та опредмечується у мові» [6, с. 9]. Культурний вектор концепту досліджує Ю.С. Степанов: «до структури концепту, з одного боку, належить усе, що входить до устрою поняття; з іншого – <...> усе, що робить його фактом культури: вихідна форма (етимологія); стиснута до основних ознак історія; сучасні асоціації; оцінки і т.ін.» [7, с. 41]). Культурний концепт належить до числа духовних цінностей [1, с. 17].

На відміну від західної когнітивної лінгвістики, де є тільки concept, у вітчизняній лінгвокультурології певною мірою розрізняють природу поняття й концепту: «поняття конструюють, аконцепти існують самі по собі, і портретувати їх – значить тільки більш-менш приблизно реконструювати. Отже, поняття – конструктор, аконцепт – реконструктор» [2, с. 29]. Поняття лежить в основі концепту і є феноменом «логічного, а тому й наднаціонального порядку», на відміну від концепту – «етноспецифічно забарвленого поняття», що по-різному представлене у свідомості мовців різних лінгвокультур [5, с. 21–22]. З певною часткою умовності поняття й концепт розрізняють за параметром раціонального: логічного, бо на відміну від поняття, «когнітивні сутності мають перцептивне коріння, і їх емоційно-оцінно переживає єдинивід» [3, с. 98]. Однак ми вважаємо, що розмежування поняття й концепту має здебільш евристичний характер.

В лінгвокультурному концепті виділяють понятійний, образний і ціннісний складники. Ціннісний складник лінгвокультурного концепту зумовлений його роллю в етосі певної історичної епохи (етос розуміють як стиль спілкування, прийнятий в соціокультурній спільності у певний період, доміантний тип мислення / свідомості, відповідний рівень розвитку мовної особистості і т.ін. [8, с. 4–5], узагальнений «характер мовленнєвої взаємодії членів суспільства» [10, с. 243]).

Образний складник лінгвокультурного концепту – це зорові, слухові, тактильні, смакові <...> характеристики предметів, явищ, подій, відображених у нашій пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання конотативного, асоціативного типу [4, с. 129]. Згідно з відомими всім членам лінгвокультурної спільності етичними приписами, досліджуваний абстрактний концепт має певні сталі асоціації у поведінці, одязі (особливо для жінки), меблях тощо. Вербально образ концепту втілюють метафоричні й метонімічні номінації цього концепту.

Слідом за І.С. Шевченко, ми ґрунтуємося на «принциповій багатовимірності лінгвокультурного концепту, в якому, як у кубі, поняттєвий, ціннісний, образний складники взаємно перетинаються із забезпеченням

можливості дальшої деталізації кожного з них». Лінгвокультурний концепт демонструє різні конфігурації за рахунок різного ступеня вираженості вказаних компонентів в окремих типах концептів : якщо в «предметному» концепті нерозривні поняттєвий і образний складники, в «ознакових» концептах, наприклад СКРОМНІСТЬ, – поняттєвий і ціннісний. Тим самим утворюються різні конфігурації концепту, хоча «поняттєвий складник завжди належить видимій, фокусованій грані куба, оскільки задає раціональну змістову «основу» концепту, а поява у фокусі інших складників залежить від конкретної етнокультури та епохи» [9].

Наука виробила класифікації лінгвокультурних концептів за різними параметрами. За *семіотичним критерієм* концепти розподіляють залежно від мовних знаків, що їх вербалізують, на предметні, ознакові, подієві [4, с. 25].

За *критерієм етики* лінгвокультурні концепти розпадаються на такі, що втілюють вищі людські цінності (це «телеономні концепти»: любов, щастя, краса), і більш часткові цінності (нетелеономні концепти).

За *аксіологічним критерієм* концепти є градуйованими. Ціннісний складник присутній в усіх лінгвокультурних концептах, причому «у телеономах він домінує, у регулятивних представлений досить істотно, у нерегулятивних ускладнений додатковими ознаками і є фоновим» [4, с. 25]. Регулятиви поведінки – «настанови та приписи, пов'язані із ситуацією, що типізується» [4, с. 188].

Серед регулятивів В.І. Карасик вирізняє окремі різновиди за такими критеріями: співвідношення індивідуальних і колективних норм; моральних і утилітарних пріоритетів; фіксованості; за ступенем контрольованості поведінки; ступенем облігаторності; за сферою реалізації [там само, с. 188].

За *критерієм приналежності до людини* серед концептів виділяють загальнолюдські, цивілізаційні, етнокультурні, макро- й мікрогрупові, індивідуальні залежно від інваріантності / варіантності смислів [4, с. 26].

Отже, лінгвокультурний концепт – це основна одиниця національного менталітету як специфічного індивідуального і групового способу світосприйняття і світорозуміння, що задає сукупність когнітивних і поведінкових стереотипів і установок, головною характеристикою якого є особливість мислення і поведінкових реакцій індивіда або соціальної групи.

Література

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Демьянков В.З. «Концепт» в философии языка и в когнитивной лингвистике / В.З. Демьянков // Когнитивные исследования языка. Вып. I. Концептуальный анализ языка : сб. науч. тр. [гл. ред. сер. Е.С. Кубрякова, отв. ред. вып. Н.Н. Болдырев]. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2009. – С. 29–34.
3. Залевская А.А. Введение в психолингвистику/ А.А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 382 с.
4. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология : учеб. пособие к спецкурсу / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
5. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. – 307 с.
6. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 125 с.

7. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Акад. Проект, 2001. – 990 с.
8. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : монография / И. С. Шевченко. – Х. : Константа, 1998. – 168 с.
9. Шевченко И.С. Концепты коммуникативного поведения и дискурс / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2013 – № 1072. – С. 15–20.
10. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – NY. : CUP, 1987. – 345 p.

*Голікова О.М., канд. іст. наук, доцент, професор ХНАУ
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

ПОЧАТОК МОВНОЇ ОСВІТИ У ХНАУ ІМЕНІ В.В. ДОКУЧАЄВА

Питання про початок мовної освіти у ХНАУ є дискусійним. Традиційно запровадження іноземних мов у виші відносять до останньої чверті XIX ст. і характеризують як несистемне викладання деяких мов окремими педагогами. Відомо, що кандидат лісівництва К.С. Євтушенко 1886 р. проводив заняття з німецької мови; завідувач дослідної ферми І.А. Міллер 1895 р. – з німецької та французької мов. У 1944 р. у ХСГІ засновано кафедру іноземних та російської мов. Від 1980 р кафедра іноземних мов почала функціонувати самостійно [2, с. 310]. Того ж року, з огляду на необхідність підготовки фахівців-аграріїв для зарубіжних країн, створено кафедру російської мови, яку 1992 р., відповідно до надання українській мові статусу державної, реорганізовано в кафедру української та російської мов [2, с. 314]. Сучасну кафедру мовних дисциплін створено 2016 р. на базі кафедри української та російської мов і кафедри іноземних мов [3].

Вивчення польського періоду історії ХНАУ дозволяє стверджувати, що мовна підготовка студентів здійснювалась у виші від самого початку його заснування. Джерельною базою для дослідження послуговували документальні матеріали за 1816–1919 рр., які зараз перебувають на постійному зберіганні у Державному архіві Харківської області (далі – ДАХО; Фонд 669, Маримонтський землеробський інститут Міністерства народної освіти, м. Маримонт).

У 1816 р. з ініціативи польської громадськості, насамперед С. Сташица й С. Потоцького, за Указами російського імператора Олександра I створено декілька вишів у Польщі. Серед них – Інститут землеробського господарства, практичної ветеринарії та школи рукоділля (синонімічна назва – Землеробський інститут) в Маримонті, створений 5 жовтня 1816 р., та Лісівнича школа (синонімічні назви – училище, інститут) у Варшаві, заснована 17 жовтня 1816 р.

Становлення цих закладів відбувалося в умовах існування Королівства Польського як автономного утворення у складі Російської імперії, відповідно до підписаної 1815 р. Олександром I Конституційної Хартії Королівства. Їхнє заснування відображало тогочасні потреби Польщі у підготовці кваліфікованих агрономів та лісівників на основі польських освітніх традицій.

У 1840 р. шляхом об'єднання Землеробського інституту в Маримонті з Лісівничою школою у Варшаві створено Інститут сільського господарства та